

Gedizli'nin kendi el yazısı ile seçerisine ve hayatına dair belge (Gedüsi, *Mecmûa*, İstanbul, DİB Ktp., nr. 3792, vr. 143^a)

Abdürrahîm adlı eserinde yer alan Türkçe fetvalara fıkıh kitaplarında mesned teşkil eden Arapça ibarelerin derlenmesinden meydana gelmiştir (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 498, Yazma Bağışlar, nr. 2006; DİB Ktp., nr. 3829, 3878). Gedizli Mehmed Efendi ayrıca, bu nakilleri Türkçe asıl metinde ilgili fetvaların sonuna ekleyerek Abdürrahim Efendi'nin eserini *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-nukûl* adıyla da düzenlemiştir (DİB Ktp., nr. 3831; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 142, 143). 3. *Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde*. Şeyhülislâm Bâlizâde Mustafa Efendi'nin fetva mecmuasını tertip eden müellif esere bazı ilâvelerde bulunmuştur (DİB Ktp., nr. 3850). Gedizli'nin icâzetnâmesi (vr. 444^a-448^b), kendi hattıyla tercüme-i hâli (vr. 472^{a-b}) ve seçerisi (vr. 489^a) bu eserde yer almaktadır. 4. *Müretteb Câmiu'l-fuşûleyn*. Bedreddin Simâvî'nin *Câmi'u'l-fuşûleyn* adlı eserinin gözden geçirilip bazı bilgilerin çıkarılması, bazı ilâve ve açıklamalarda bulunulması ile düzenlenmiş şeklidir (DİB Ktp., nr. 3760, 3855). 5. *Nukûl-i Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin eserindeki fetvalara fıkıh kitaplarında esas teşkil eden ibarelerin derlenmesinden meydana gelmiştir (DİB Ktp., nr. 3833). 6. *Netîcetü'l-fetâvâ maa'n-nukûl*. Şeyhülislâm Dür-rîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin *Netîcetü'l-fetâvâ* adlı Türkçe eserindeki fetvaların altına, fıkıh kitaplarında bu fetvaların mesnet teşkil eden Arapça ibarelerin eklenmesiyle ortaya çıkan bir çalışma olup defalarca basılmıştır (meselâ

İstanbul 1237, 1265). 7. *er-Revâiyhu'z-zekiyye fî fihrisi'l-fetâva't-Türkiyye*. Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi (Topal) tarafından müsvedde halinde "Kitâbü'l-İcâre"ye kadar getirilen bu eserin daha sonraki bölümlerinin tamamlanması, önceki bölümlerin de kaynaklarına işaret edilerek temize çekilmesiyle meydana gelen bir kitaptır (DİB Ktp., nr. 581; İÜ Ktp., TY, nr. 3244). 8. *Müfâdü'l-Eşbâh*. Hanefî fakihî Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'inin bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak yeniden tertip edilmesinden ibaret bir çalışmadır (DİB Ktp., nr. 3761). 9. *Nusretü'l-evliyâ*. Tasavvufa dair olan bu eserde müellif kendi tarikât silsilesini de (nr. 3712, vr. 168^b) kaydetmiştir (DİB Ktp., nr. 3712, 3792). 10. *Müretteb fevâ'idü'z-Zeyniyye*. İbn Nuceym'in *el-Fetâvâ'z-Zeyniyye* adlı eserinin yeniden tertip edilmesiyle ortaya çıkan bir çalışmadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 845, Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 240/1; DİB Ktp., nr. 3695). 11. *Tebyînü'l-Hidâye ve tavzîhu'l-Bidâye*. Hanefî fıkhi'nin temel kaynaklarından *el-Hidâye*'nin Arapça şerhidir (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Tefvik, nr. 1439/128; DİB Ktp., nr. 3877, 3880). 12. *Fetâvâ-yı Mecmûa-i Cedîde*. Fetvâhânedede toplanan fetvaların belli bir tasnife tâbi tutularak yayımlanması ile meydana gelen bir kitaptır. Müellif bu eserde güvenilir fıkıh kitaplarının nakiller yaptığı gibi Kuşadası, Güzelhisar, Lefkoşe ve Galata'da kendi döneminde görev yapan müftülerin fetvalarına da yer vermiştir (DİB Ktp., nr.

3843). 13. *Zeyl-i Ali Efendi Mecmuası*. Gedizli'nin fetva emini olduğu dönemde derleyip hazırladığı bir fetva mecmuasıdır. İçinde 7000 kadar Türkçe fetva bulunan eserin esası *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'dir (DİB Ktp., nr. 576). 14. *İlm-i İnşâ ve İnşâda Kesîrül-isti'mâl Olan El-fâz*. Resmî ve gayri resmî yazışma usulünü örnekleriyle anlatan bir risâledir (DİB Ktp., nr. 3795). 15. *Risâletü'l-cumua*. Cuma namazıyla ilgili meseleleri ele alan Türkçe bir risâledir (DİB Ktp., nr. 3792, 3807).

BİBLİYOGRAFYA :

Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, DİB Ktp., nr. 3840, vr. 243^a; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 14 vd.; Gedüsi, *Mecmûa-i Fetâvâ-yı Bâlizâde*, DİB Ktp., nr. 3850, vr. 143^{a-b}, 444^a-448^a, 472^{a-b}, 489^a; Cevdet, *Târih*, XII, 148; *İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri*, nr. 14/567, vr. 1^a, 18^a; *Sicill-i Osmânî*, IV, 289; *Osmanlı Müellifleri*, II, 9; *Takvîm-i Vekâyi*, 29 Ramazan 1252, II, 141; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 645; Abdullah Ceyhan, "Osmanlı Devri Müderris, Kadı ve Fetvâ Eminlerinden Gedizli Hafız Mehmed Efendi", *Diyanet Dergisi*, XXIX/3, Ankara 1993, s. 11-24.

ABDULLAH CEYHAN

GEKHER

(گکھر)

Daha çok Pakistan'ın Pencap ve kuzeybatı sengâver eyaletlerinde yaşayan cenâver müslüman bir kabile.

Gekherler yerli bir kabile olmakla birlikte aynı bölgede yaşayan Racpütler'dan farklıdır. Genel olarak ziraatla uğraşırlar. İnanışlarına göre soyları Enûşirvân ve Yezdicerd'e dayanmaktadır. Kendilerine Keyânî nisbesini verirler ki bu nisbe İsfahan'ın Keyân kasabasından geldiği kabul edilen Sultan Keygevher'den dolayıdır. Keygevher ismi zamanla Gekher (Gakhar) olmuştur. Gekherler'in, Hindistan'a Gazneli Mahmud'la beraber geldikleri ve bir ara Tibet'te yönetimi ele geçirdikleri şeklindeki iddiaları doğru değildir. Cunningham'ın, Gekherler'in Kuşanlar'dan olduğu şeklindeki görüşü gerçeğe daha yakın görünmektedir. Zira Kuşanlar bu bölgede asırlardan beri yaşayagelmışlerdir. Gekherler 1008'de Gazneli Mahmud'a karşı Hindistan'da oluşturulan direnişe destek sağladılar ve 30.000'den fazla askerle Peşâver'de Gazneli Mahmud'a saldırdılar, ancak mağlûp oldular. 601'de (1204-1205) bu defa Gurlu Sultanı Muizzüddin Muhammed b. Sâm'a karşı ayaklandılar, fakat

yine başarılı olamadılar. Bu bozgun sonrasında Gekherler'in reisi kendi isteğiyle müslüman oldu, ardından da bütün kabile ihtidâ etti. Bununla birlikte Muizzüddin'e karşı düşmanlıkları devam eden Gekherler bir yıl sonra sultanı bir suikast neticesinde öldürdüler. Bazı kaynaklar, Muizzüddin'i Gekherler'in değil bir başka kabile olan Kökherler'in öldürdüğünü ileri sürmektedir.

Gekherler'in Delhi Sultanlığı'na karşı faaliyetlerini sürdürmeleri üzerine 1247'de Sultan Nâsîrüddin Mahmud bunlara karşı çeşitli tedbirler aldı ve kumandanlarından Balaban Gekherler'in topraklarının bir kısmını ilhak ederek binlercesini esir alıp cezalandırdı. Gekherler Sultan Muhammed b. Tuğluk zamanında Pencap'ı işgal ettiler (743/1342) ve Lahor Valisi Tatar Han'ı öldürdüler. Timur'un Hindistan seferi öncesinde onun ordularına güçlükler çıkardılar ve bu yüzden cezalandırıldılar (1399). Gekherler Delhi seferi sırasında (932/1525) Bâbü'r'e karşı da direndiler, fakat Bâbü'r Perhâle Kalesi'ni zaptederek onları durdurdu. Gekherler'in reisi Hâtî Han'a daha sonra hizmetine girdiği Bâbü'r tarafından sultan unvanı verildi. Hümâyün Şah'ın birinci hükümdarlığı sırasında (1530-1540) Gekher reisi Sultan Sâreng güçlenip meşhur oldu, hatta adına para bastırıp hutbeyi de kendi namına okutmaya başladı. Hümâyün'u mağlûp ettikten sonra Hindistan'a hâkim olan Şîrşah Sür'u da tanımadı. Bunun üzerine Şîrşah Gekherler'e karşı bir sefer düzenledi ve Sultan Sâreng yakalanarak öldürüldü (1541). Türbesi Ravalpindi yakınlarında Ravât'tadır. Yerine geçen Sultan Âdem Sürular'la çarpışmaya devam etti ve kendisini sığınan taht iddîacısı Şehzade Kâmrân'ı kardeşi Hümâyün'a teslim ettiği için Hümâyün tarafından ödüllendirildi. Ancak bir süre sonra bir aile anlaşmazlığı sonucu yeğeni Kemal Han Sultan Âdem'i mağlûp ederek Perhâle Kalesi'ne hapsettirdi. Âdem hapiste iken öldü.

Ekber Şah Gekherler'le ilişkilerini düzeltmeye ve Afganlılar'a karşı onların desteğini kazanmaya gayret etti. Hatta bu amaçla oğlu Şehzade Selîm'i (Cihangir) Kemal Han'ın yeğeniyle evlendirdi. Böylece Gekherler bir müddet Bâbürlü ordusunda Afganlılar'a karşı savaştılar. Evrengzîb de aynı siyaseti takip etti ve oğlu Muhammed Ekber'i Gekher reisi Allah Kulı Han'ın kızı ile evlendirdi. Ancak Gekherler'in Bâbürlüler'le olan iyi ilişkileri çok sürmedi ve özellikle Gek-

her reisi Mukarreb Han'ın Bâbürlü hâkimiyetine karşı çıkararak Afganlı Nâdir Şah'la ittifak kurması üzerine aradaki dostluk sona erdi. Nâdir Şah bu ittifaka ve Bâbürlüler'le yaptığı Karnâl Savaşı'ndaki (1739) yardımlarına karşılık Mukarreb Han'a Perhâle Kalesi'ni ve "nevbâb" unvanını verdi. Mukarreb Han 1765'te Sihler'le yaptığı bir savaşta mağlûp olunca topraklarının büyük bir kısmını kaybetti. Dört yıl sonra da bir başka Gekher reisi Himmet Han Mukarreb Han'a ihanet ederek onu öldürdü. Bu karışıklıktan istifade eden Sihler bütün Gekher topraklarını ele geçirdiler. Bunun üzerine Gekherler ayaklandılarsa da (1835) başarıya ulaşamadılar. 1849'da İngilizler Pencap'ı zaptettikten sonra Gekherler'i kendi yanlarına çekmek istediler; ancak 1853'te Gekher reisi Nâdir Han Sihler'le birlikte İngilizler'e karşı direnişe geçti. İngilizler duruma güçlüklerle hâkim olabildiler ve Nâdir Han idam edildi. Bu olaydan sonra Gekherler İngilizler'e hep bağlı kaldılar ve İngiliz ordusunda hizmetlerde bulundular.

Büyük bir kısmı Şîi olan Gekherler günümüzde de varlıklarını korumakta ve geleneksel hayatlarını devam ettirmektedirler. Kısmen Hindistan tarafında bırakılan Cammû bölgesinde de yaşayan ve kendi aralarında birçok kabileye ayrılan Gekherler'in önde gelen kabileleri Bûğiyâl, İskenderâl, Fîrûzâl, Sârengâl ile Âdemâl'dir. Bunlardan Sârengâl ve Âdemâl daha nüfuzlu olup Sultan Sâreng ve Sultan Âdem'e nisbetle böyle anılmaktadırlar. Sârengâl kabilesi Hezâre ve Attok, Âdemâl kabilesi de Ravalpindi ve Cehlem bölgelerinde yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cûzcanî, *Tabakât-ı Nâsîrî* (trc. H. G. Raverty), Kalkûta 1873-81, I, 481 vd.; *The Tuzuk-i Jahāngîrî* (trc. A. Rogers), London 1909, I, 96-99; Fîrîşte, *Târîh*, Leknev 1284, s. 26-58; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Âin-i Ekberî* (trc. H. Blochmann), Calcutta 1873, I, 486; L. Griffin, *Panjab Chiefs*, Lahore 1872, s. 574 vd.; Ibbetson, *Outlines of Panjab Ethnography*, Calcutta 1883, s. 255; Massy, *Chiefs and Families of the Panjab*, Allahâbâd 1890, s. 424; *Gazetteer of the Rawalpindi District*, Lahore 1909, s. 35, 38-44; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 675-676; H. M. Elliot — J. Dowson, *History of India*, New Delhi 1990, II, 444; S. S. Thorburn, *Musalmano and Money-Lenders in the Punjab*, Delhi 1984, s. 31; *Gazetteer of Hazara District: 1883-1884*, Lahore, ts., s. 20-22, 29; J. G. Delmerick, "A History of the Gakkhars", *JASB*, I/40 (1871), s. 67-101; M. Longworth Dames, "Gekher", *IA*, IV, 706-708; A. S. Bazmee Ansari, "Gakkhâr", *EI*² (İng.), II, 972-974.

A. S. BAZMEE ANSARI

GELENBEVİ

(ö. 1205/1791)

Daha çok matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Osmanlı âlimi.

1143 (1730) yılında Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe'de doğdu. Asıl adı İsmâil olup daha çok Gelenbevî olarak anılır. Bazı eserlerinde Şeyhzâde lakabını da kullandığı görülür. Tanınmış bir aileden geldiği anlaşılan Gelenbevî'nin dedesi Mahmud Efendi ile babası Mustafa Efendi'nin ilmiyeye mensup oldukları, her ikisinin de Manisa çevresinde müderrislik ve müftülük yaptıkları bilinmektedir. Babasını küçük yaşta kaybettiği için on üç on dört yaşlarına kadar ciddi anlamda bir eğitim göremeyen Gelenbevî doğduğu kasabada tahsile başladı, bir süre sonra da İstanbul'a giderek Fâtiḥ Medresesi'ne girdi. Burada devrin ünlü müderrislerinden Yâsîncizâde Osman Efendi'den Arapça ve nakli ilimleri, "ayaklı kütüphane" diye meşhur olan Müftizâde Mehmed Emin Efendi'den de aklı ilimleri okudu. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra 1177 (1763) yılında açılan ruûs imtihanını kazanarak müderrislik unvanını aldı. Daha sonraki yirmi yıl içinde getirildiği resmî görevler hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakta, İstanbul'un Zeyrek semtindeki evine kapanarak günlerini daha çok mantık ve matematikle ilgili eserleri mütalaa ve telifle geçirdiği kaydedilmektedir.

Gelenbevî 1197'de (1783) huzur derslerine muhatap olarak katıldı (Ebû'l-ulâ Mardin, II-III, 262). Onun, I. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerinden sonra kurulan Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyün ile İstihkâm Mektebi gibi bazı öğretim kurumlarının

Gelenbevî